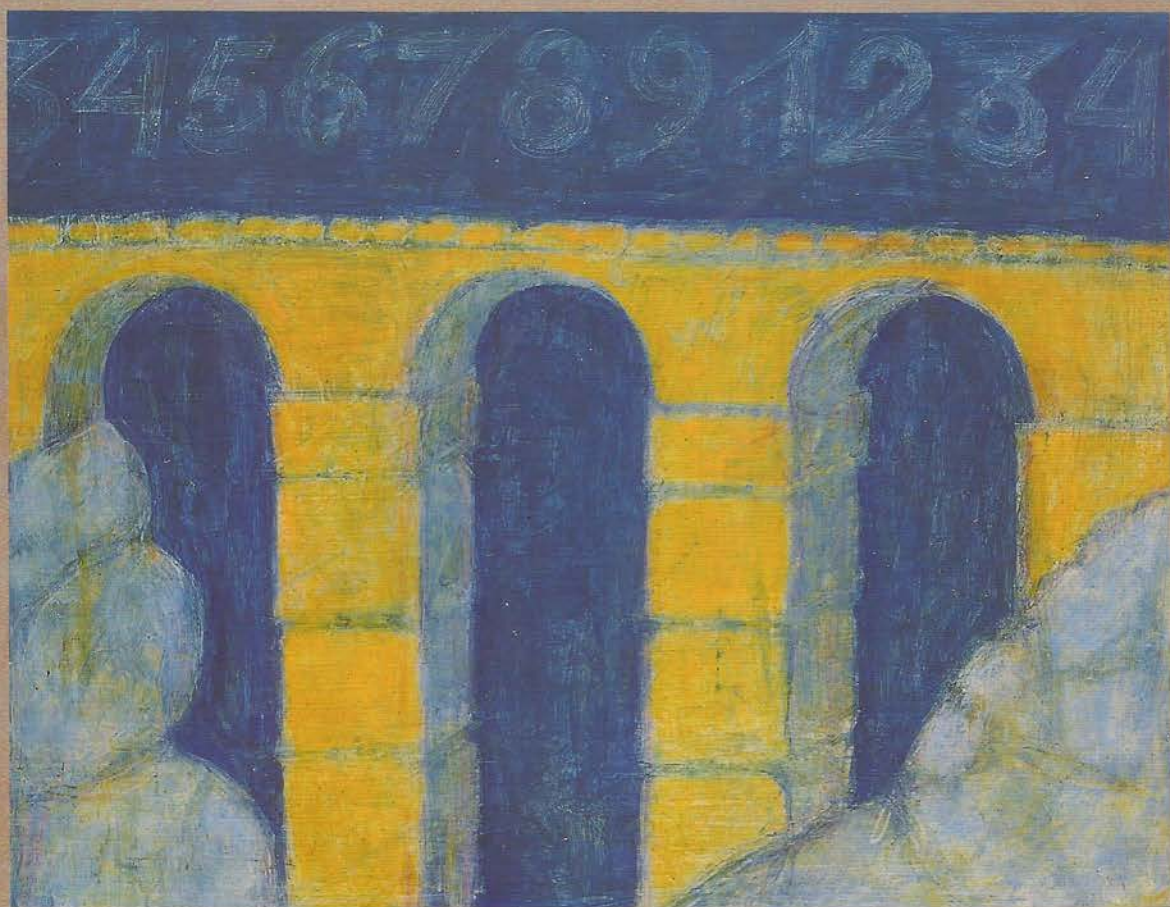

MISCEL·LÀNIA
JOSEP CAMARENA

MISCEL·LÀNIA
JOSEP CAMARENA

CEIC ALFONS EL VELL
AJUNTAMENT DE LLOCNOU DE SANT JERONI
Gandia, 1997

MIRSA I ÀLVIA
JOSEP CARRERA

© CEIC Alfons el Vell i els autors
Assessorament lingüístic: Joan Iborra
Disseny portada: Ained
I.S.B.N.: 84-86927-24-2
Dipòsit legal: V-3609-1997
Imprimeix: Gràfiques Colomar, S. A.

CEIC ALFONS EL VELL
MIRSA I ÀLVIA
JOSEP CARRERA

ÍNDEX

-SANTIAGO LA PARRA LÓPEZ, <i>Introducció</i>	7
-JOAN CLIMENT, <i>Semblança de Josep Camarena</i>	13
-FERRAN GARCIA-OLIVER, <i>Per la història de la cultura de la Safor</i>	20
-JAUME CASTILLO SAINZ, <i>El fracàs d'una innovació hidràulica a la Safor del quatrecent: La séquia nova de l'assut de Balançat (Alfauir-Ròtova)</i>	30
-JOAN IBORRA, <i>El testament de Francesc de Borja i Aragó, IV duc de Gandia</i>	43
-RAFAEL GARCIA MAHIQUES, <i>Un ciutadà del món. Perfil personal de Joan de Borja, autor de les Empresas Morales</i>	68
-SANTIAGO LA PARRA LÓPEZ, <i>Pere Lluís Galceran de Borja, últim mestre de Montesa</i>	81
-ENRIC FERRER SOLIVARES, <i>Notícia d'un document inèdit de la Universitat de Gandia</i>	95
-XIMO COMPANY, LLUÏSA TORLOSA, <i>Petjades joanesques a la Safor. Reflexions sobre el codi lingüístic més important de la pintura valenciana del s. XVI</i>	101
-JESÚS ALONSO I LÓPEZ, <i>Sant Jeroni de Cotalba i els pobles silenciosos</i>	128
-VICENT FERRER I ESTRUCH, <i>Mortalitat i crisi de mortalitat a la Safor (1609-1857)</i>	139

-VICENT OLASO, <i>L'arròs: l'aliment i l'afer. Les ordenances de la Comunitat de Regants d'Oliva</i>	151
-ALBERTO VÁZQUEZ BLANCO, <i>Arquitectura del segle XIX a Gandia</i>	169
-GABRIEL GARCIA FRASQUET, <i>Novel·listes i traductors teatrals a la Gandia del primer terç de segle</i>	185
-ELADI MAINAR, <i>En busca de la Safor perduda</i>	196
-J. M. FERNÁNDEZ SORIA, M ^a C. AGULLÓ DÍAZ, <i>Purga de mestres a la Safor</i>	203

PURGA DE MESTRES A LA SAFOR¹

Juan Manuel FERNÁNDEZ SORIA
M^a del Carmen AGULLÓ DÍAZ
(Universitat de València)

Abordarem la depuració del magisteri primari en La Safor des de dos òptiques ben diferenciades encara que, òbviament, enfocades cap al mateix espai temporal: en la primera, i a manera de panoràmica general, pretenem d'establir algunes precisions conceptuals sobre la repressió² que va patir el

---

¹ Aquest estudi forma part d'un projecte d'investigació, encara en curs, que comprén la depuració del Magisteri primari en tota la província de València, per a la realització de la qual disposem d'ajudes a la investigació atorgades per la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació (IVEI) en les convocatòries de 1995 i 1996.

² Encara que sobre la repressió franquista han aparegut importants treballs, és aquest un tema sobre el qual cal fer estudis que, per una banda, acoten amb major precisió els conceptes "depuració", "repressió", «violència política», «violència ideològica», etc..., i que, per altra, completen el laboriós mapa de la repressió en Espanya. Entre la literatura existent sobre aquests temes destacarem les aportacions de BARALLAT I BARES, Mercè: *La pressió a la postguerra civil a Lleida (1938-1945)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona: 1991; CABRERA ACOSTA, M.A.: *La represión franquista en el Hierro (1936-1944)*, Tagoror de Ediciones, Santa Cruz de Tenerife: 1985; CASANOVA, Julián y otros: *El pasado oculto. Fascismo y violencia en Aragón (1936-1939)*, Madrid: 1992; COBO ROMERO, Francisco: *La guerra civil y la represión franquista en la provincia de Jaén (1936-1950)*, Jaén: 1993; CHAVES PALACIOS, Julio: *La represión en la provincia de Cáceres durante la Guerra Civil (1936-1939)*, Cáceres: 1995; GIL BRACERO, Rafael: *Guerra Civil en Granada: liquidación de la experiencia republicana y orígenes del franquismo*, Universidad de Granada, Granada: 1995, 4 vols.; GIMENO, Manuel: *Revolución, guerra i repressió al Pallars (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona: 1989; HEINE, Harmut: *La oposición política al franquismo*, Ed. Grijalbo, Barcelona: 1983; HERNÁNDEZ GARCIA, Antonio: *La represión en La Rioja durante la guerra civil*, edició de l'autor, Logroño: 1984, 3 volums; d'aquest mateix autor: *La represión en Soria durante la guerra civil*, Soria: 1982, 2 vols.; MORENO GÓMEZ, Francisco: *Córdoba en la Postguerra (La represión y la guerrilla, 1939-1950)*, ed. Francisco Baena, Córdoba: 1987; REIG TAPIA, Alberto: *Ideología e Historia (Sobre la represión franquista y la guerra civil)*, ed. Akal, Madrid: 1984; del mateix autor: *Franco «Caudillo»: Mito y realidad*, Ed. Tecnos, Madrid: 1995; SANTANA I TORRES, Carles: *Victoriosos i derrotats. El franquisme a l'Hospitalet 1939-1951*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona: 1994; SOLÉ I SABATÉ, J.M.: *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*, Edicions 62, Barcelona: 1985; SOLÉ I SABATÉ, J.M.: «Las represiones» en PAYNE, Stanley i TUSELL, Javier: *La Guerra Civil. Una nueva visión del conflicto que dividió España*, ed. Temas de Hoy, Madrid: 1996; SOLÉ I SABATÉ, J.M. i VILLARROYA I FONT: *La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona: 1983. Sobre aquest tema contenen diversos estudis les actes dels següents congressos i

magisteri a l'Estat espanyol durant els primers anys del franquisme,³ baixarem també, en forma d'una presa de mig pla, al procés que va seguir la depuració del Magisteri en la província de València.⁴ En la segona part, volem captar el primer pla que suposa l'estudi d'aquest mateix procés purgatiu però ara protagonitzat, malgrat ells, pels propis mestres (homes i dones) de La Safor.⁵

---

trobadres científiques: TUSELL, J., ALTED, A. i MATEOS, A. (coords): *La oposición al Régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*, UNED, Departamento de Historia Contemporánea, Madrid: 1990, 2 tomos; AROSTEGUI, Julio (coord): *Historia y Memoria de la Guerra Civil. Encuentro en Castilla y León*, Junta de Castilla y León, Consejería de Cultura y Bienestar Social, Valladolid: 1988, 3 volums, i les *Comunicaciones presentadas al II Encuentro de Investigadores del Franquismo* (Alicante 1-13 de mayo de 1995), Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant: 1995, 2 volums.

³ Pel que fa a la repressió exercida sobre el magisteri espanyol les investigacions són encara més escasses. Recordem ací les següents, malgrat que algunes d'elles mostren un escàs encert en el tractament del tema: ÀLVAREZ OBLANCA, W.: *La represión de postguerra en León. Depuración de la enseñanza 1936-1943*, Santiago García Editor, Madrid: 1986; CRESPO REDONDO, JESÚS, SAINZ CASADO, JOSÉ LUIS, CRESPO REDONDO, JOSÉ y PÉREZ MANRIQUE, CARLOS: *Purga de Maestros en la guerra civil. La depuración del magisterio nacional de la provincia de Burgos*, Ed. Ámbito, Valladolid: 1987; FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel y AGULLÓ DÍAZ, M. Carmen: «Los expedientes de depuración del Magisterio como fuente para la Historia de la Educación», en *El Currículum: historia de una mediación social y cultural. Actas del IX Coloquio de Historia de la Educación*, Ed. Osuna, Granada: 1996, v:II, pp. 449-462; dels mateixos autors és l'article «La depuración franquista del Magisterio primario» en *Historia de la Educación, Revista Universitaria*, nº 17, en prensa; MORENTE, FRANCISCO: «La depuración del Magisterio nacional: Barcelona 1939-1941», *L'Avenç*, 175 (1993) pags. 12-19; NASARRE LÓPEZ, J.M.: «Depuración de maestros en la provincia de Huesca», en CARRERAS ARES, Juan José y RUIZ CARNICER, Miguel Angel (eds): *La Universidad Española bajo el Régimen de Franco (1939-1975)*, (Actas del Congreso celebrado en Zaragoza entre el 8 y 11 de noviembre de 1989), Institución Fernando el Católico, Saragossa: 1991; ORTIZ HERAS, Manuel, «La depuración del magisterio en la provincia de Albacete. El lenguaje de los expedientes de depuración», en CARRERAS ARES, Juan José y RUIZ CARNICER, Miguel Angel (*op. cit.*), pp. 237-255; URÍA, J.: «La depuración de maestros asturianos en los años 40», *Andecha Pedagogía*, 12 (1984) p. 9-11. Per la seua banda, Salomó MARQUES SUREDA ha fet una entrega d'altra investigació més ampla sobre aquest tema en el seu llibre *L'escola pública durant el franquisme. La provincia de Girona (1939-1955)*, PPU, Barcelona: 1993, pp. 17-33; d'aquest mateix autor: «El magisteri públic gironí (1939-1941). La repressió», en el col·lectiu: *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Girona: 1986.

⁴ Sobre la província de València i, en general, sobre el País Valencià, veieu els treballs de BALLESTER ARTIGUES, Teresa: «La repressió de la guerra civil i la postguerra a Dènia», *Aguaites*, núm. 6 (1991); CALZADO, A. I TORRES, R.C.: *Un silenci extens. El franquisme a la Ribera Baixa (1939-1962)*, Diputació de València, Centre d'Estudis d'Història Local, València: 1995; GABARDA, V.: *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*, edicions Alfons el Magnànim, Diputació Provincial de València, València: 1993; MARTÍNEZ LEAL, Juan i ORS MONTENEGRO, Miguel: «La represión de postguerra en Alicante (1939-1945)», *Canelobre*, (1995), TORRES FABRA, Ricard C.: «La imposición de las formas franquistas en el imaginario colectivo. Una reflexión desde la Ribera Baixa» en *Comunicaciones presentadas al II Encuentro de Investigadores del Franquismo* (Alicante, 1-13 de mayo de 1995), Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert», v: II, Alacant: 1995.

⁵ De la mateixa manera que apuntàvem la conveniència de realitzar el mapa de la repressió a nivell de l'Estat Espanyol per a calibrar les seues autèntiques dimensions amb l'examen de les peculiaritats regionals i provincials que la caracteritzaren, així també propugnem la necessitat de confeccionar el mapa de la repressió no tan sols de la província de València, sinó per a tot el País Valencià, sent conscients de les diferències existents no només entre províncies sinó també entre les diferents comarques. Per la nostra banda ja hem tractat el tema de la depuració dels mestres en la comarca valenciana de La Vall d'Albaida (veieu FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel i AGULLÓ DÍAZ, María del Carmen: «El trencament d'una il·lusió: la depuració del Magisteri a La Vall d'Albaida», treball presentat al *I Congrés d'Estudis de La Vall d'Albaida* (Aielo de Malferit, 8, 9 i 10 de novembre de 1996) (En premsa).

1.— Les finalitats de la repressió del Magisteri

Durant la Guerra Civil i la postguerra, el règim franquista va embolicar-se en un procés de neteja política que afectà tots els funcionaris, entre ells els mestres, del qual deixen abundant i, en el temps extensa, constància les múltiples disposicions legals sobre el tema.⁶

Detectar els desafectes al nou règim — el qual se sabia deslegitimitzat per la raó i per la legalitat establerta — adquiria una importància vital per a la seua subsistència. No sorprén, doncs, l'èmfasi posat en aquest procés que pretén desarticlar l'enemic, el desafecte, el d'ideologia contrària, és a dir, el partidari de la raó política existent abans de la sublevació militar o el simpatitzant amb doctrines liberals o democràtiques que pogueren suposar un obstacle, encara que sols fora mental, a l'abús que començava a instal·lar-se en la societat espanyola. Un abús que, per a prevaler, no havia de ser qüestionat ni tan sols dins d'un mateix, que necessitava tant d'adhesions inquebrantables com d'allunyar a l'indiferent i silenciar el contrari. Un règim que se sap, encara que no ho reconega, tan desassistit de la raó, es veu obligat a dotar-se de mecanismes repressius que, sense renunciar a les seues manifestacions més violentes, mostren, si no pel seu procés sí pels seus resultats, certa subtilesa, de tal manera que aconsegeixen instal·lar en la gent una nova ideologia, que dóna lloc, en conseqüència, a una nova mentalitat en sintonia, és clar, amb els anhels dels vencedors. Si en ocasions no es dubta a utilitzar la violència física, el tipus de violència més utilitzada fou la sembla indiscriminada de la por; de la por a ser assenyalat com a desafecte, enemic i contrari al nou ordre. La naturalesa inaudita de les possibles inculpacions, les formes d'actuar d'aquells que estableixen aquesta nova neteja de sang, la puresa política i, finalment, l'arbitrarietat emprada pels qui senten que la seua veritat és «la veritat», creen un extens clima de temor que desemboca en un «silenci extens».⁷ Josep Quintana ho ha expressat així: *Cuando se carece de fuerza suficiente para asegurar la vigilancia y el control totales, una represión severa e indiscriminada, tan irracional que no permita advertir regla alguna que garantice la seguridad de*

---

⁶ Seria massa llarg arregar ací la relació completa de la normativa legal sobre la depuració dels funcionaris docents, tanmateix, recomanem al lector que preste atenció a les següents disposicions: l'Ordre de 19 d'agost i Circular de 15 de setembre de 1936, el famós Decret nº 66 del 8 de novembre de 1936, l'Ordre de 10 de novembre del mateix any, el Decret-Llei de 5 de desembre de 1936 i la Circular de 7 de desembre de 1936, totes elles relatives a la depuració del Magisteri; la *Llei de la Jefatura de l'Estat* de 9 de febrer de 1939 de Responsabilitats Polítiques, la *Llei* de 10 de febrer de 1939 relativa a la depuració de funcionaris públics i l'Ordre de 18 de març de 1939 sobre depuració de funcionaris d'Educació Nacional; la *Llei* del 1 de març de 1940 de repressió de la maçoneria, el comunisme i la resta de societats clandestines; la *Llei* per a la Seguretat de l'Estat, de 29 de març de 1941, etc.

⁷ «Un silenci extens» és el suggerent títol de l'estudi que sobre la depuració en la Ribera Baixa han realitzat CALZADO, A. i TORRES, R.C.: *Un silenci extens. El franquisme a la Ribera Baixa (1939-1962)*, Diputació de València, Centre d'Estudis d'Història Local, València: 1995.

los contrarios o los indiferentes, es el mejor modo de paralizar a los unos y mover a los otros a una colaboración activa.⁸ Mitjançant la ideologia, el règim de Franco va voler legitimar la violència, i legitimar-se a si mateix, organitzant un «consens» de les classes dominades respecte al poder polític establert.⁹ La ideologia es convertia també en coerció.¹⁰

Allò més lamentable per al futur d'aquest País és que el desafecte coincidí molt sovint amb el promotor del progrés, amb el posseïdor de cultura. El resultat llavors, no podia ser un altre: el desmantellament de tots els avanços espirituals, socials i culturals que s'havien conegut des de la instauració de la Segona República.¹¹ Però és que, entre les intencions immediates de la repressió franquista, figurava com a prioritari l'enderrocament de la cultura i del progrés republicans, el desarmament intel·lectual i espiritual dels qui s'havien format en institucions simpatitzants amb la República, el desmuntatge d'una cultura i una educació que no foren propiciadores de l'homogeneïtat ideològica... *Uno, el pensamiento, uno el paso; uno el estilo*, va cantar el poeta, i aquest cant es va convertir en exigència com a mitjà per esborrar l'heterodòxia que se suposava es covava entre la menyspreada «classe intel·lectual» — *¡abajo la inteligencia!* va cridar Millán Astray— de la qual formava part el Magisteri, el graó més baix d'aquesta classe imaginària, al que també se'l tenia per fill espiritual de la República; per això el *Boletín Oficial* no es va privar d'acollir a les seues pàgines aquestes paraules que firma el general Franco:

El hecho de que durante varias décadas el Magisterio, en todos sus grados y cada vez con más raras excepciones, haya estado influido y casi monopolizado por ideologías e instituciones disolventes, en abierta oposición con el genio y tradición nacional hace preciso que, en los momentos por que atravesamos, se lleve a cabo una revisión total y profunda en el personal de Instrucción Pública [...] extirpando así de raíz, esas falsas doctrinas que con sus apóstoles han sido los principales factores de la trágica situación a que fue llevada nuestra patria.¹²

⁸ FONTANA, J.: «Reflexiones sobre la naturaleza y las consecuencias del Franquismo», *España bajo el Franquismo*, p. 18

⁹ POULANTZAS, Nicos: *Estado, poder y socialismo*, Siglo XXI de España Editores, Madrid: 1979, p. 27. Per a aquest pensador la repressió no és sols l'exercici de la violència o de la força sinó també l'exercici de la ideologia que configura un determinat "ordre corporal" conformador i empresonador de voluntats (*Ibidem*, p. 28)

¹⁰ Interpretant GRAMSCI sobre les relacions entre l'aparell repressiu i els aparells ideològics diu Nicos Poulantzas que «el paper augmentat de la repressió física va necessàriament acompanyat d'una intervenció particular de la ideologia que legitima la repressió» (POULANTZAS, Nicos, *Fascismo y dictadura. La tercera internacional frente al fascismo*, Siglo XXI de España Editores, Madrid: 1979, p. 373)

¹¹ No podem saber mai el que Espanya va poder ser i no va ser causa de la repressió i els seus efectes en l'educació, la ciència i la cultura. Això no obstant, alguna mostra del que Espanya va perdre, i amb ella tots nosaltres, ens la proporcionen les investigacions sobre l'exili exterior. Entre altres veieu els estudis d'ABELLAN, J.L. (ed.): *El exilio español de 1939*, Taurus, Madrid: 1978, 6 vols, i referit al País Valencià: GIRONA, A. i MANCEBO, M.F. (eds.): *El exilio valenciano en América. Obra y memoria*, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert & Universitat de València, València: 1995.

¹² Decret de 8 de novembre de 1936 (*Boletín Oficial* de l'11)

Però una depuració que aspirava a sustentar un règim polític que volia ser «etern» no podia ser breu, momentània, no podia servir-se sols de la violència física, sinó que, com hem dit abans, havia de valdre's també de la violència ideològica, és a dir, necessitava introduir-se en els aparells ideològics de l'Estat —l'escola és un d'ells— per a purgar-los i, una vegada nets, irradiar en les seues formes d'actuació la nova ideologia que conformarà altra mentalitat col·lectiva concordant ara amb les finalitats del nou Estat.

És per això que la repressió exercida sobre el magisteri no serà només punitiva sinó sobre tot preventiva,¹³ dissuasòria de possibles dissensions, advertidora de que no s'anaven a consentir posicions contràries, ni tan sols indiferents, a les defensades pel nou poder.

Així doncs, el Magisteri valencià es veurà immers en una doble repressió: serà represaliat en castigar-se la seua desafecció passada, la seua pertinença o la seua militància explícita o no, en idees que el nou Règim estima com a dissolvents. Per altra banda, serà reprimint en les seues manifestacions externes, inclosa en la seua pròpia autoestima, cosa que el farà esdevenir caut en qualsevol manifestació pública o privada, temerós de ser purgat... Repressió exterior i interior, aquella visible, constatable, aquesta altra coneguda sols pel mestre o la mestra però més eficaç fins i tot que la primera, perquè imposa l'autocensura. I açò era especialment desitjat pels nous guardians dels rumbos hispans: *el miedo guarda la viña*, expressió que encunya un sentiment i una conducta que es varen convertir en el principal aliat del nou Estat.

Per altra banda, els nous governants saben que necessiten del Magisteri, però alhora desconfien d'ell; ja ho hem anotat: els mestres duen l'estigma d'haver estat afavorits pels governs republicans que havien seguit les idees de Pablo Iglesias i de Giner de los Ríos... Algú va anomenar els mestres *hijuelos* de la Institución Libre de Enseñanza.

Aquesta desconfiança pot explicar l'èmfasi depurador que es posa en evidenciar —i castigar— les simpaties polítiques i ideològiques del Magisteri. La sorpresa ens arriba quan s'observa el molt escàs índex de politització d'aquest col·lectiu, i, tanmateix, és severament reprimint, el que ens fa identificar en el procés depurador un objectiu per sobre de tots: la prevenció com a antídote de la desconfiança que produeix aquest col·lectiu al que se'l suposa simpatitzant del règim republicà i del seu ideari. Al mestre d'inclinacions republicanes o dubtós de la seua adhesió ideològica al nou règim se l'havia de segregar socialment, fer que se sentira exclòs del nou projecte social i polític; al mestre identificat amb el nou Estat se l'havia

---

¹³En la Circular de 7 de desembre de 1936 (*Boletín Oficial* del 10), firmada per aleshores responsable de la Comisión de Cultura y Enseñanza de la Junta Técnica del Estado, José María Pemán, s'aclareix que la depuració del Magisteri té no sols un caràcter punitiu sinó també preventiu.

d'advertir contra vel·leitats ideològiques no desitjables. I en aquesta comesa la depuració fou tot un èxit.

Però al contrari d'allò succeeix amb altres règims totalitaris, la depuració que s'exerceix durant el franquisme no serà circumstancial, no se cenyirà sols a un moment breu de la vida d'aquests règims, sinó que aspirarà a durar i, en conseqüència, es va fer llarga, encara que coneguera distints tons de duresa segons el moment en què s'exercira la depuració. Fou més benigna conforme s'anava allunyant el final de la guerra —com a confrontament armat— i més agressiva en el transcurs d'aquesta i en els mesos més immediats a la seua conclusió. La província de València coneixeria aquestes dues tonalitats, aquestes dues intensitats.

2.— La depuració dels mestres valencians

Així les intencions, al poc de la conquesta de València per les tropes franquistes, es creen sengles Comissions Depuradores del Magisteri Primari: una que actuava sobre la ciutat de València i la segona sobre els pobles de la província. Ambdues composades per un president (el director de la Normal de València en la Comissió 2a, a qui corresponia la depuració de tots els mestres de la província exceptuant-ne els de la capital), per una secretària (inspectora de 1a Ensenyança) i com a vocals tres veïns i dos representants de Falange.

La mecànica del procés depurador es regulava per una sèrie de disposicions legals procedents dels primers mesos de l'alçament militar que es van anar completant i desenvolupant en els anys següents. En síntesi es seguien aquests passos:

1r.— La Comissió inicia l'expedient a tots els mestres, homes i dones, partint de la base que són culpables mentre no demostren la seua innocència. La Comissió sol·licita informes preceptius al rector de la parròquia, a l'alcalde, a la Guardia Civil i a un pare de família de conducta solvent. A aquests s'uneixen altres informes procedents de veïns, de companys de la persona incausada, de Falange, etc., indagadors de la seua conducta actual i antecedents, i referits als aspectes polítics, religiosos, morals, socials, particulars i professionals. A les informacions així obtingudes s'hi afegeix la declaració jurada del propi afectat qui respon a preguntes interessades en la seua actuació política, professional, etc., i que afecten no solament el mestre o mestra que la firma sinó els altres companys.

Sovint s'incorporava l'anomenat *expediente rojo* que amb anterioritat fou iniciat per les autoritats republicanes i que es tornava en contra del mestre que en aquell havia mostrat la seua simpatia pel règim republicà.¹⁴

¹⁴ El Govern republicà va emprendre el seu propi procés depurador del funcionariat. Així, als pocs dies de la sublevació militar —Decret de 21/07/1936— s'ordena el cessament de tots els treballadors

2n.— Amb aquestes informacions la Comissió redacta un plec de càrrecs que fa arribar a la persona interessada, per a què en el termini de 10 dies formule els descàrrecs que estime convenients acompanyats de tots aquells documents i avals que testifiquen al seu favor.

3r.— A la vista dels càrrecs i descàrrecs la Comissió emet la seua proposta de sanció a la Comissió Superior Dictaminadora dels Expedients de Depuració, dependent del Ministeri d'Educació Nacional, la qual, pel seu compte, presenta al Ministeri la seua proposta raonada de sanció o de confirmació en el càrrec, que el Ministeri sol acceptar, després de la qual és publicada al *Butlletí Oficial de la Província*.

El ventall de sancions possibles permetia, per la seua varietat, castigar els «capitostos», mestres d'idees i pràctiques dissolvents, fundadors o mantenidors de moviments polítics o sindicals, pedagògics o culturals, que aglutinaren en el més recent passat a algun col·lectiu afí i que en el present pogueren ser novament elements mobilitzadors. L'espectre de sancions oferia també la possibilitat de castigar de manera més suau, però igualment alligadora —de forma que es poguera seguir comptant amb el seu concurs— els qui hagueren mostrat tebiesa en el període de dominació roja o confessat, pels motius que fóra, la seua simpatia pel règim republicà o expressat idees i accions (polítiques, religioses, morals...) contràries a les ara dominants. Aquestes sancions anaven des de la inhabilitació per a l'exercici de càrrecs directius i de confiança en institucions d'ensenyament fins a la separació definitiva del servei i baixa en l'escalafó, passant per la suspensió temporal en l'exercici docent i el desterrament, doncs no és altra cosa el trasllat forçós, fora o dins de la mateixa província, amb impossibilitat de demanar escola en altra localitat durant el període de temps que la sanció determine.

El plec de càrrecs es converteix en una font inestimable per apreciar el tipus ideal de mestre del nou règim. Els més freqüents són de caràcter polític i/o sindical; els segueixen els d'índole religiosa i en tercer lloc els de tipus moral, encara que de vegades aquests tres càrrecs podien acumular-se en un mateix expedient. Tanmateix, poden oferir alguna excepció a aquesta

---

que haguessen participat en el moviment subversiu o foren *notoriamente enemigos del Régimen*. Deu dies més tard —Decret de 31 de juliol— s'ordenava que els qui foren remoguts per l'anterior decret de 21 de juliol, causarien baixa definitiva en els seus respectius cossos i escalafons. Major amplitud va tenir altre decret —aquest del dia 27 de setembre de 1936— pel qual tots els funcionaris públics quedaven suspesos en els seus drets, havent de sol·licitar el seu reingrés mitjançant instància a l'efecte, la qual aniria acompanyada d'un qüestionari indagador de les seues simpaties i adhesions polítiques i ideològiques. Els sol·licitants, en resposta a la seua instància, podien veure's adscrits en una d'aquestes quatre categories: a) Reingressat en el servei amb reconeixement dels seus drets, b) Declarat com a disponible governatiu, c) Jubilat forçós i d) Separat definitivament del servei. Podem imaginar com posarien a treballar els mestres la seua imaginació recabant tota mena d'avals i certificats per mantenir el seu treball i sostenir la seua família. No podien imaginar que els seus expedients caurien més tard en mans dels vencedors pels enemics dels quals afirmaren —amb sinceritat o sense— tenir documentades simpaties.

norma variants de tipus geogràfic —hi ha comarques on abunden més que en altres els càrrecs polítics— i de sexe, de tal manera que no es estrany trobar més càrrecs morals entre les mestres, sense dubte per l'ambient social de l'època i per la força que durant el franquisme retorna a la societat patriarcal.

L'arbitrarietat en les informacions i, per suposat, les sancions és altra característica de les depuracions, el que incrementa i agreuja el seu caràcter repressiu. Hi ha càrrecs que comporten inexcusablement una sanció greu, però la majoria quedaven subjectes a l'arbitrarietat de la comissió provincial o de la ministerial.¹⁵

El magisteri de la província de València, participa de pareguts índexs d'adscripció política i sindical que el d'altres províncies; és a dir, el percentatge de mestres implicats políticament és molt inferior d'aquell que cabria deduir del procés depurador. Podem mantenir que la militància política del Magisteri primari de la província de València no era superior al 5 per cent. Tenint en compte la llista d'afiliats a la Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza (FETE), podem afirmar que el compromís sindical era similar al polític si considerem que la seua afiliació és molt escassa fins a finals de 1934.¹⁶

Afiliació del Magisteri valencià a la Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza (FETE)	
Abans d'abril de 1931	31 afiliats
Finals de 1931	40 “
Finals de 1932	57 “
Finals de 1933	75 “
Finals de 1934	100 “
Finals de 1935	153 “
Fins a juliol de 1936	301 “

Aquestes xifres exigeixen algunes consideracions: l'increment registrat per a 1934 i 1935 és degut a l'ingrés en la FETE dels cursillistes que inicien

¹⁵ Aquest mateix caràcter arbitrari proporciona a l'investigador una informació molt variada, com correspon, per una banda, a l'actitud afavoridora de que tot val per inculpar, i, per altra, a la pròpia arbitrarietat de les Comissions a l'hora d'establir els càrrecs i de proposar les sancions. Aquests mateixos abusos s'observen en la Comissió Dictaminadora. Però és aquesta mateixa irracionalitat, àvida d'informació la que al final beneficia l'investigador que es troba així amb dades d'indole molt diversa però molt útils. Amb aquesta mateixa apreciació coincideix LANEROTABOAS, Mónica: «La depuración de jueces y fiscales: 1936-1944», *Comunicaciones presentadas al II Encuentro de Investigadores del Franquismo...*, v.I, p. 136.

¹⁶ Relació d'afiliats a la FETE amb anterioritat al 18 de juliol de 1936, Libro Registro de afiliados de la F.E.T.E., llistat amb el vist-i-plau del Delegat d'Informació en el S.E.M., Salvador Pizcueta (Arxiu de l'Escola de Magisteri, València, s.c.)

aquestos anys les seues pràctiques els quals poden afiliar-se com a mestres que són i que, com a tals, perceben el sou d'entrada en el Magisteri. El fort augment que es produeix el 1936 s'explica per l'exigència, iniciada aquest any, d'afiliar-se als sindicats professionals per obtenir el títol. Dit açò, si tan sols considerem els mestres oficials de la província de València per a 1933, el percentatge d'afiliació és del 4,84%.¹⁷ Molt major és el nombre de mestres que agrupa l'Asociación Nacional del Magisterio Primario (523 socis en 1932)¹⁸ encara que hem de constatar la doble militància de molts mestres en ambdues associacions. A la vista d'allò exposat creiem que no es pot parlar en la província de València d'un Magisteri polititzat.

Amb tot i amb això, quasi el 75 per cent dels mestres de la província varen ser confirmats en els seus destins sense cap sanció. De la resta, poc menys del 25 per cent, les sancions més greus, és a dir, la separació del servei, recaigueren sobre l'avantguarda del Magisteri valencià, sobre els seus membres més actius tant en el seu quefer públic com professional. Pot trobar el lector de manera més detallada el que diem en la taula següent, confeccionada a partir de les llistes publicades en el *Boletín Oficial del Estado* i les proporcionades pel *B.O. del Ministerio de Educación Nacional*. Sobre un total de 2.377 mestres depurats i depurades, aquestes són, en breu síntesi¹⁹ les resolucions²⁰ que cauen sobre els seus expedients²⁰:

RESOLUCIONS	MESTRES HOMES	MESTRES DONES	TOTAL
CONFIRMATS CÀRREC	751 (31,59%)	998 (41,98%)	1.749 (73,58%)
SANCIONATS TOTAL	15,53%	10,73%	26,4%
INHABILITACIÓ C.D.	83 (03,49%)	68 (02,86%)	151 (06,35%)
TRASLLAT DINS PROV.	51 (02,14%)	38 (01,59%)	89 (03,74%)
TRASLLAT FORA PROV. ²¹	77 (03,23%)	66 (02,76%)	143 (06,01%)
JUBILACIÓ FORÇOSA	1 (00,04%)	2 (00,08%)	3 (00,12%)
SEPARACIÓ CÀRREC	130 (05,46%)	63 (02,65%)	193 (08,11%)
CURSILLISTES ²³	28 (01,17%)	21 (00,88%)	49 (02,06%)
TOTAL	1.121 (47,16%)	1.256 (52,83%)	2.377 (100 %)

¹⁷ Per a 1933 el total de mestres que regenten escoles en la província és de 2.361, dels quals 1.562 són oficials i 799 no oficials; d'aquests, 390 són religiosos i 409 seglars; dels no oficials n'hi havia 305 sense titular (CÁMARA OFICIAL DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE VALENCIA, *Valencia. La Provincia. Año 1933*, Imp. Doménech, Valencia: 1934, pp 382-386.

¹⁸ Ruiz RODRIGO, C.: *Política y educación en la IIª República. Valencia 1931-1936*. Univ. València, València, 1993, p. 114

¹⁹ Les sancions foren molt diverses ja que, com apuntàvem abans, solien acumular-se, exceptuant-ne la de separació del càrrec. Així per exemple, per a la depuració del Magisteri en León, Álvarez Oblanca diferencia 104 tipus diferents de sanció (ÁLVAREZ OBLANCA, W.: *La represión de postguerra en León...*, pp. 123-151)

²⁰ Advertim que hem detectat 191 noms de mestres homes i dones que apareixen en les llistes d'afiliats a la FETE i en les denúncies d'altres companys, la depuració dels quals no consta en els butlletins esmentats. L'examen dels expedients -encara no acabat- ens pot donar resposta a aquesta omissió, que pot no ser tal, atès que aquests noms poden correspondre a mestres d'altres províncies. En qualsevol cas, la diferència deu ser mínima.

S'aconseguia així el que era un objectiu fonamental de la depuració: escapçar el Magisteri i trencar la línia de progrés en l'ensenyament.

Veurem tot seguit la presa en primer pla que anunciàvem al començament: la purga de mestres a la Safor.

3r.— La purga de mestres a la Safor

La política educativa republicana havia aportat a La Safor uns avanços que es traduïren en una millora de les infraestructures,²⁴ en la creació de noves places escolars amb el consegüent augment de mestres, en el creixement de les partides pressupostàries dedicades a educació i en una dotació de material escolar que aportaria nova saba a les escoles de la comarca. Mostra d'aquest progrés va ser allò ocorregut a Gandia, tal i com ho apunta Garcia Frasquet:

«A Gandia, el canvi de consideració que la funció educativa assolí es féu palés en el creixement espectacular de les partides pressupostàries municipals que s'hi dedicaven (per exemple, l'any 1932 fou de 140.000 pessetes sobre un pressupost global de 613.517'65 pessetes) i també en l'existència d'un consell local d'ensenyament actiu i eficaç, l'impulsor del qual sempre fou el vocal metge Ferran Pérez Martí, el mateix que denuncià l'estat raquític de l'educació a Gandia, que ara, des d'un lloc de responsabilitat, podia ajudar a millorar.»²⁵

D'altres novetats millorarien les condicions educatives comarcals: la graduació de les escoles, la potenciació de les «colònies escolars» com les existents a Gandia, Tavernes de la Vallidigna i Oliva,²⁶ la creació de l'Institut

---

²¹ La separació dins i fora de la província, solia comportar la suspensió temporal per a l'exercici de l'ensenyament sense que existesca cap relació entre el temps de suspensió i el trasllat intra i extra provincial.

²² L'Art. 171 fa referència a l'abandó del lloc de treball. En aquesta categoria hem d'incloure 23 mestres homes i 27 mestres dones que per estar fora d'Espanya decidiren no tornar o que en finalitzar la guerra s'exiliaren; inclosos mestres empresonats per haver estat trobats culpables en judicis seguits per causes militars o penals.

²³ El cursillistes inhabilitats ho foren per un període de temps entre 3 mesos i l'any.

²⁴ La renovació afectaria també a les infraestructures, bona mostra és l'edifici que albergaria el grup escolar «Joaquín Costa» en Gandia, projectat i començat en 1927 i inaugurat en el curs 1932-33, amb dotació de material nova i innovadora (jocs d'encaixos Decroly, alfabet Montessori, dons de Froebel, caixa tipogràfica per a ensenyament de lectura i composició de paraules...) i els projectes de construcció de nous edificis al llarg de tota la comarca, dissortadament en escasses ocasions fets realitat. Arxiu Municipal Gandia (AMG). AB. Sig. 1857

²⁵ GARCIA FRASQUET, G.: *L'educació a la Safor. Des de la desaparició de la Universitat de Gandia fins a la Segona República*, CEIC «Alfons el Vell», Gandia:1994, pag. 199

²⁶ 21/03/1932.- Arxiu Municipal de Gandia (AMG). AB. Sig. 1860

de Segona Ensenyança²⁷ i de l'Escuela Nacional de Orientación Marítima,²⁸ la dotació de biblioteques per part del Patronato de Misiones Pedagógicas a Barx, Gandia, Oliva, Real de Gandia....²⁹

La vessant de renovació ideològica, però, havia estat més problemàtica. La República reivindicava una escola pública i laica però la plasmació en la realitat d'aquestes idees va suposar una font de conflictes entre els diferents sectors socials. L'augment d'oferta de places públiques no va originar, és clar, discussions, però els enfrontaments van sorgir en demanar més per tal de substituir les places suprimides en les escoles confessionals en aplicar l'Ordre de substitució d'ensenyança per part dels Ordes Religiosos. Ja el fet de declarar laiques les escoles públiques havia provocat una forta campanya de protesta per part dels sectors catòlics:

*Se da lectura a una hoja que se ha repartido en Gandia en la que se vierten conceptos altamente agresivos y denigrantes para la escuela laica y sus maestros. Los maestros denuncian la referida hoja.*³⁰

Els mestres que posaren en pràctica les mesures laïcistes van estar insultats, encara que una part del Magisteri les boicotejaria tal i com es pot deduir de la lectura dels expedients de depuració. La substitució de l'ensenyament confessional no es duria a la pràctica, de fet, fins el triomf del Front Popular, en part perquè la inspectora va donar llargues a l'assumpte.³¹ Aquesta qüestió religiosa seria, junt amb la política, una de les raons que més pes tindria a l'hora de la depuració del Magisteri comarcal. Podem afirmar, doncs, que els mestres i les mestres més progressistes i respetuosos amb la legalitat republicana van a ser l'objectiu primordial de la depuració franquista com ara veurem.

Els professionals del Magisteri de la comarca de la Safor hagueren de patir el mateix procés depurador que la resta de companys i companyes de tot

---

²⁷ L'Institut, ubicat a Gandia a l'actual edifici de Correus, va estar dotat amb material pedagògic de màxima actualitat entre el que destaquem el de caràcter científic (magnífic laboratori) i els audiovisuals: càmera de cine, transparències, a més de la biblioteca. Amb el triomf del franquisme l'Institut va desaparèixer com a tal i part de la seua biblioteca es troba a la de l'Institut Sant Vicent Ferrer de València.

²⁸ 30/01/1935.- AMG. AB. Sig. 1858

²⁹ A l'AMG es conserva una carta que es remet al Patronato de Misiones Pedagógicas amb la «relación libros que contiene Biblioteca que remitieron y rogándole manden la otra solicitada 27/09/1934.- (AMG. AB. Sig. 1861). La resta de Biblioteques les hem extretes de la relació publicada pel mateix organisme en *Misiones Pedagógicas. Septiembre de 1931- Diciembre 1933. Informes I*. Ediciones El Museo Universal. Madrid: 1992. Pag. 183. En la Biblioteca del Col·legi Sant Francesc de Borja de Gandia es troben encara alguns exemplars d'aquesta Biblioteca amb el segell del Patronato.

³⁰ 4/03/1932.- AMG. AB. Sig. 1860.

³¹ La inspectora de la zona va ser Natàlia Ballester, que es convertiria en cap d'inspecció el 1939 amb el triomf del franquisme. La seua actuació a Gandia va provocar protestes per part del Consell Local de Primera Ensenyança al cap de la Inspecció Provincial, Enrique Marzo, pel maig de 1936. *Llibre d'Actes del Consell Local de Primera Ensenyança de Gandia*. AMG. AB. Sig. 1860

l'Estat. En un primer apropament al tema, des d'un punt de vista quantitatiu, podem comprovar que a la comarca, càrrecs i sancions confirmen les hipòtesis apuntades a nivell provincial: d'un total de 164 mestres (71 homes i 93 dones),³² propietaris o interins de les escoles de la Safor en 1936, foren sancionats, d'una o altra manera, un 32'31%, dada una mica més alta que la del total de la província (26'4%). Aquesta diferència es deu, segons les dades que ara posseïm, al fet que el percentatge de dones mestres sancionades és significativament més elevat que la del total de la província (18'29% en la Safor front al 10'73% provincial), mentre que els mestres ho són menys (14'02% i 15'53% respectivament). A més, cal assenyalar que el major percentatge de dones sancionades es dona a gairebé totes les categories, mentre que els dels homes ho és igual o menys, llevat de la categoria més forta (separació del càrrec) on també superen la mitjana provincial, tal i com es pot comprovar en el quadre adjunt:

RESOLUCIONS	Mestres homes		Mestres dones		TOTAL	
	València	La Safor	València	La Safor	València	La Safor
CONFIRMA CÀRREC	31'59%	28'04%	41'98%	38'41%	73'58%	66'45%
TOTAL SANCIONATS	15'53%	14'02%	10'73%	18'29%	26'4%	32'31%
INHABILITACIÓ C.D.	3'49%	2'43%	2'86 %	5'48%	6'35%	7'91%
TRASLLAT DINS	2'14%	1'21%	1'59%	4'26%	3'74%	5'47%
TRASLLAT FORA	3'23%	3'04%	2'76%	2'43%		
JUBILACIÓ FORÇOSA	0'04%	0'60%	0'08%		0'12%	0'60%
SEPARACIÓ CÀRREC	5'46%	6'09%	2'65%	4'26%	8'11%	10'35%
SUSPENSÍO TREBALL		0'60%		1'82%		2'42%
NO CONSTA		1'22%				1'22%
TOTAL	47'16%	43'34%	52'83%	56'70%	100 %	100 %

No és fàcil establir amb precisió quines són les raons d'aquesta diferència, d'aquest major índex de sancionats, principalment dones, en la comarca. Ens cal un estudi previ de la realitat política i social durant el període republicà, que encara resta per fer, per tal d'establir el grau de compromís republicà i la força dels sindicats i organitzacions populars, la qual cosa ens podia indicar algun tret explicatiu de caràcter global. A l'espera de la seua realització intentarem buscar les causes mitjançant una anàlisi qualitativa de les sancions, malgrat les evidents limitacions que suposa la manca de referències més amples. Si tenim en compte que les causes de sancions són

³² La major quantitat de mestres dones es deu, per una banda a que les escoles unitàries mixtes estaven, tret d'alguna excepció, a càrrec de dones i les de pàrvuls també.

de quatre tipus;³³ de la consulta dels expedients dels diferents arxius, en especial l'Arxiu General de l'Administració (AGA), corresponents als sancionats³⁴ hem pogut esbrinar que, a la Safor, una majoria força abrumadora dels sancionats, el 82%, ho foren per causes polítiques, a les quals s'afegiren, en ocasions, les religioses i les sindicals. En els casos restants els càrrecs d'immoralitat, junt als d'irreligiositat foren suficients per sancionar.

Aquest predomini de raons polítiques confirma la hipòtesi apuntada d'una repressió punitiva i preventiva que desitja acabar amb tota mena d'oposició al nou règim i, al mateix temps, traça el perfil del nou mestre del nacional-catolicisme, catòlic i fidel al Moviment. El fet que siga un 13% del total de mestres la quantitat dels sancionats per aquesta causa, ens indica que, tal vegada, el Magisteri de la Safor tinguera un grau de politització, entesa com a compromís amb la política republicana, major que el d'altres comarques, però aquesta és una hipòtesi que cal confirmar amb estudis posteriors, encara que tampoc és una xifra força elevada si tenim en compte els mitjans i l'interés posat en la depuració del cos. Malgrat tot, no deixa de ser cridaner que la major part dels càrrecs siguen d'acusacions concretes d'activitats públiques minoritàries generalment les de «simpatitzant de partits d'esquerra» o «indiferent a la Causa Nacional».³⁵ Veieu, com a exemple, aquests tres casos. El primer refereix els càrrecs imputats a un mestre de Gandia:

Cargos:

1.- *Afiliado al P. Comunista del que fue exaltado propagandista antes y después del GMN tomando parte en diversos actos públicos insultando al Glorioso Ejército Nacional y a sus invictos generales.*

2.- *Secretario del Socorro Rojo Internacional tomando parte u ordenando las requisas efectuadas con destino al mismo*

3.- *Inductor de desmanes y detenciones*

4.- *Nombrado responsable de Grupo escolar en Gandia realizó en el mismo una activa propaganda marxista entre los niños y persiguió a los maestros con significación derechista o afectos al GMN.*

5.- *Ateo.*

NA.-³⁶ *Por estar preso hasta 1941 no solicita la depuración. Estimo que se le pasó el plazo, pues pudo durante este tiempo presentar documentación. La condena parece*

---

³³ De caràcter polític: simpatia-militància en partits republicans; religiós: indiferència cara a les pràctiques catòliques, agnosticisme; sindical: afiliació a la FETE abans 18 de juliol i morals: actes que es consideren contraris a la moral catòlica.

³⁴ El total de mestres sancionats és de 52, d'ells s'han pogut consultar els expedients de 33, conservats al AGA, 12 no es poden consultar per haver desaparegut o no haver transcorregut el termini de 50 anys que marca la llei i de 7 no consta informació, però amb les dades arreglades als Arxius de l'Escola de Magisteri i l'Històric de la Universitat de València, a més de les delacions que es troben en els expedients d'altres mestres, es poden reconstruir els motius de la depuració en 39.

³⁵ Un dels mestres, del qual no hem trobat expedient de depuració però sí referències de companys de dretes, seria afusellat a Paterna Es tracta de Francisco Gregori Chuliá, mestre de Bellreguard, denunciat com a marxista, destacat esquerrà i organitzador del F.P. Es mencionat per V. Gabarda com a membre del Comité Secret. *Op. cit.*, pag. 293

que dice es de 6 meses y un día y pago de lo que se determine por responsabilidad civil. Si se le depura hay que separarlo por sus cargos gravísimos de Secretario de Socorro Rojo tomando parte en requisas.³⁷

La concreció en els càrrecs que apuntàvem és més visible en l'expedient d'aquesta mestra de Lloc Nou de Sant Jeroni:

«Su filiación política era de extrema (sic) izquierda desde hace más de quince años, enseñando a todas sus alumnas a que fuesen antireligiosas y que eso de ir a Misa era una farsa, negando la existencia de Dios y esto es un hecho público en todo el pueblo. He aquí unos ejercicios de análisis que les dictaba a sus alumnas: 1º «El Fascismo es el azote de la humanidad», 2º «Los canallas fascistas después de asesinos son ladrones», 3º «Los militares fascistas después de jurar bandera dan trozos de España a la invasión extranjera» [sic], 4º «Mejora la situación de España en los frentes y en lo Internacional», 5º «Azaña es el Presidente de la República Democrática Española», 6º «La República dará trabajo para el bienestar de los hombres», 7º «El día veinte comenzará el control por tierra», 8º «Esos canallas fascistas no tendrán hijos ni hogares porque vienen a matar niños españoles y a destruir casas». He aquí una de las cosas en que se dedicaba esta señora.»³⁸

En tercer lloc, aquests són els càrrecs referits a una mestra de Simat de la Valldigna:

Cargos:

- 1.- Pertener al PRRS desde 1931.*
- 2.- Fundó IR en la localidad*
- 3.- Al iniciarse el GMN se incautó del Asilo de S. Eugenio*
- 4.- Estuvo en el frente e hizo entrega de un banderín a las fuerzas rojas.*
- 5.- Estuvo al servicio del llamado Gobierno Rojo en el Ministerio de Obras Públicas.*

Ampliación 1941:

- 1.- Propagandista roja en varios pueblos distrito Gandia. Tomó parte en Valencia en un acto de propaganda del FP.*
  - 2.- Tomó parte en una requisita de calzado en Casa Mira (Valencia) quedándose algún par.*
  - 3.- En materia religiosa no creyente según sus propias manifestaciones.*
  - 4.- Procesada y encarcelada en noviembre 1939.*
- Informe padre de familia: tiene unas ideas muy modernas respecto al amor.»³⁹*

---

³⁶N.A. fa referència a unes notes anònimes que es troben als expedients i el seu contingut fa referència a reflexions que realitza algun personatge depurador que reflecteix les seues impressions personals sobre el mestre o mestra objecte de depuració. La seua càrrega ideològica es molt gran i constitueixen un testimoni privilegiat del pensament dels depuradors.

³⁷F. C. N., mestre de Gandia. Suspensió d'ocupació i sou durant dos anys, trasllat fora de la província sense poder sol·licitar càrrecs vacants en cinc anys i inhabilitació per exercir càrrecs directius i de confiança en institucions culturals i d'ensenyança. (1/09/1944). AGA Lligall 426. Nº 79

³⁸J. C. B., mestra de Lloc Nou de San Jeroni, confirmada en la jubilació. AGA Lligall 426. Nº 25

³⁹A.A.G., mestra de Simat. Separació definitiva. Acusada de ser germana d'un dirigent d'IR. AGA. Lligall 419. Nº 22

La depuració més forta arriba a totes aquelles persones significades políticament i escapça per complet tota possible oposició al Règim. Si tenim present que alguns d'aquests mestres exercien també càrrecs de responsabilitat en el terreny educatiu (directors i directores d'escoles) amb una influència real en la presa de decisions i sobre els seus companys, els efectes van ser definitius en la tasca escomesa de regeneració del Magisteri.

Important és el cas dels mestres que pel fet de ser traslladats a València a ocupar places en les escoles dependents de la Diputació en realitzar la substitució dels ordes religiosos que les regien, van ser sancionats amb la pèrdua de la seua plaça com a propietaris i, en alguns casos, amb la separació definitiva. A la Safor dues mestres, una de Beniarjó, que havia estat destinada a la graduada del carrer Guillém de Castro de València i l'altra de Gandia, destinada a l'escola del carrer Sagasta també a València, foren separades del càrrec.⁴⁰

Altre factor important és l'elevada, proporcionalment, quantitat de mestres de la Safor depurats per raons d'immoralitat que fa augmentar el percentatge de depurats en relació a la resta de comarques, amb la particularitat que es tracta de cinc mestres dones front a dos mestres homes. La variable sexe sembla tenir ací un cert pes encara que les causes adduïdes com d'immoralitat ens semblen, si més no, una mica exagerades en relació a la sanció que es proposa, però coherents amb la finalitat d'exemplaritat que els càstigs desitjaven. Els mestres i, sobre tot, les mestres devien donar exemple amb la seua conducta privada a la resta del poble en tot moment. L'estricta moral catòlica considerava imprescindible que totes les relacions íntimes es donaren dins el matrimoni canònic,⁴¹ no permetia cap tipus de desviació del mateix, és a dir, ni relacions pre ni extramatrimonials. Res més aclaridor que algunes de les pròpies descripcions literals dels motius pels quals se sancionaven per immorals els mestres, copiades dels seus respectius expedients. He aquí un extrem d'allò que diem, informat pels càrrecs atribuïts a un mestre de Xeraco:

Cargos:

1.- En el orden religioso gran tibieza.

2.- Conducta moral deplorable privadamente.

42 años. Jubilar por imposibilidad física. El párroco dice: Moral mala. Vivía adulterinamente, el pueblo no lo sabía, creyendo ser su mujer [...] la que vivía con él. Se supo durante la guerra y el pueblo se escandalizó. Según informes de personas

---

⁴⁰D'E. V., mestra de Beniarjó no es troba l'expedient de depuració, encara que sabem que era afiliada a la FETE des de 4-3-1934 (A. Magisteri). Les dades de R. C. de Gandia es troben al seu expedient en AGA. Lligall 417. N° 55.

⁴¹En alguns casos la denúncia d'immoralitat va unida a la de irreligiositat i d'altres a la de simpaties pel FP però allò determinant és l'acusació d'immoralitat.

*fidelignas que se me han dado, después de la liberación llamó a su esposa por temor al expediente haciéndola pasar muy mala vida. La otra está en Valencia y según dichos informes continúan sus relaciones adulterinas.*⁴²

Cal remarcar que dues mestres, políticament de dretes, és a dir, teòricament afectes al nou règim, són sancionades només per mostrar una conducta personal «lleugera» i les sancions ratifiquen la inconveniència de que les dones es permetesquen certes llibertats en les seues relacions personals. El primer exemple ha estat extret de l'expedient d'una mestra de Beniarjó i el segon correspon a una altra mestra, de Benifairó de la Vallidigna:

Cargos:

1.- Conducta moral deplorable

*NA.- El cargo de mala conducta moral que formulan todos los informes oficiales aconseja la sanción. Informe párroco: De escasa cultura y apática en la labor escolar. Rinde muy poco. Se la considera como tipo de señora corriente. Su moral deja mucho que desear y han sido muy comentadas por las personas de criterio sano las visitas de los compañeros del Comité a su domicilio de ella. De derechas.*⁴³

Informe del Padre de familia: Moralidad deplorable. En diversas ocasiones se ha presentado en esta población con un señor de Alginet a quien hizo pasar por su marido, llegando incluso a presentarlo como tal a algunas autoridades de la misma. Según informes fidedignos, dicho señor ha llegado a pernoctar en su casa encontrándose los dos solos (Estos datos son de después de la Liberación Nacional).

Informe del cura de Benifairó de la Vallidigna: «Es vulgarmente tenida por persona de moralidad algo dudosa, por habérsele visto realizar repetidas veces en la vía pública y particularmente en encrucijadas de carreteras, descarados ademanes con el fin de ser admitida en vehículos [sic] que por allí transitaban; por haber demostrado poca dignidad de mujer en el trato social, sobre todo en personas de otro sexo. En anterioridad al Movimiento, por haber prescindido por completo de los deberes religiosos se le tuvo por «Maestra del Frente Popular». Durante la guerra, en cambio, no ocultaba sus simpatías por el triunfo Nacional. En la actualidad se le ha visto pernoctar varias veces con la persona que mantiene relaciones y a pesar de constarme que son ambos solteros, en una visita que como párroco giré a las escuelas, en la que les sorprendí en amigable coloquio, tuvo la audacia de presentármelo como a su esposo. En concreto el concepto que de ella me he hecho es el siguiente: políticamente simpatizante de derechas; moralmente una desaprensiva; socialmente una informal; religiosamente una acomodaticia;

---

⁴²Mestre jubilat de Xeraco. Confirmat en la seua jubilació per impossibilitat física amb pèrdua d'havers no percebuts. AGA. Lligall 425. Nº 45.

⁴³Mestra de Beniarjó. Sancionada amb trasllat dins de la província, no podia sol·licitar càrrecs vacants en dos anys. Inhabilitació per a exercir càrrecs directius i de confiança. AGA. Lligall 422. Nº 13. Els comentaris a l'expedient de depuració que es troben a l'Arxiu Magisteri confirmen els càrrecs: «Padre de familia: conducta pública y privada deplorable; profesional regular; Cura: moral deja que desear (visitada por el Comité en su casa)». La Comissió de València acaba el seu informe preguntant-se si «procede hacerle cargo».

profesionalmente ha tomado la carrera como un medio de vida.

Nota Anónima.- La Comisión pide separación por una denuncia que se refiere a su dudosa moralidad. Es de derechas y si no fuera por la denuncia no habría motivo para castigarla. Su «debilidad» quedará suprimida si se la envía lejos de la provincia.⁴⁴

Aquests arguments d'immoralitat que, si no fóra per la gravetat de les sancions, mourien a riure, són una bona mostra del grau de repressió política, ideològica i fins i tot de la vida més íntima de les persones, què es va arribar i del qual la depuració va ser un mitjà més. Repressió que és força greu perquè les dades en les quals es basen estan proporcionades per persones que s'erigeixen a si mateixes en guardians dels bons costums. A més de les autoritats cíviques (alcalde), religioses (rectors) i militars (guàrdies civils) que es convertirien durant tot el franquisme en garants de la puresa espiritual, tota mena de persones es veurien inclinades a aportar el seu granet de sorra en la tasca de censura i delació que el Règim fomentava. Veïns i veïnes del poble, pares de família i els propis companys del Magisteri aprofiten l'ocasió per tal de saldar velles rancúnies, de fer mèrits per ascendir o fins i tot per tal de llevar sospites sobre si mateixos.

Es conforma d'aquesta manera una societat en la qual tots són sospitosos de delictes i, al mateix temps, potencials delators, una societat, per tant, on la por, l'ocultació de les pròpies idees fins i tot als més pròxims i la manca de crítica pública es convertiran en pautes obligatòries de conducta. Les conseqüències són força importants en un cas com el del Magisteri que deu caracteritzar-se precisament pel seu esperit crític. Escapçat dels seus membres més actius, traslladats del seu àmbit d'influència altres i sotmesos la resta a unes condicions de manca de llibertat d'expressió i d'acció totals, la depuració en la Safor confirma el seu caràcter polític i la intenció d'exemplaritat que es volia donar mitjançant les sancions. Com havíem avançat no es tracta únicament d'unes mesures de caràcter punitiu sinó també, i de manera simultània, preventiu i exemplaritzant, el resultat de les quals seria conformar uns professionals dòcils, atemorits, conservadors en idees i pràctiques, que tardarien molts anys en plantejar-se una renovació pedagògica que, malauradament, va quedar trencada quan a penes començava a brotar.

---

⁴⁴Mestra de Benifairó. Sancionada amb trasllat fora de la província no podiat sol·licitar càrrecs vacants en cinc anys. Inhabilitació per al l'exercici de càrrecs directius i de confiança en institucions culturals i d'ensenyança. El 1944 va ser traslladada a Eslida (Castelló) En aquest cas la Comissió de València demanava la separació. AGA. Lligall 415. Nº 72.